

УДК 289.9 : 241.83 – 05571

Наталія СКОРОПАНИЮК*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***СЕСТРИ ВАСИЛІЯНКИ В СТАНИСЛАВОВІ
ЗА ЄПИСКОПСЬКОГО УРЯДУ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
ТА ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА (1900–1944 рр.).**

У статті проаналізовано передумови прибуття сс. Василіянок до Станиславова, їхню культурно-освітню діяльність протягом єпископського уряду Андрея Шептицького та Григорія Хомишина. Автором зроблено основний акцент на умови існування та функціонування монашого згромадження. На основі шематизмів проаналізовано процес відродження чернецтва у краї.

Ключові слова: *монастир, Василіянки, Станиславів, шематизм, А. Шептицький, Г. Хомишин.*

Чернече життя в Україні має тисячолітню історію, тож закономірно, що з ліквідацією пануючих у радянській суспільній думці догматів відбувається неухильне зростання інтересу до нього, причому з боку не лише духовних осіб, але й широкої громадськості.

З часу заснування в Україні, у Києві, перших монастирів чернечі обителі поширювалися й на території Галицької землі (тоді ще – Червоної Русі). Особливо багато монаших осель постає у столицях князівств та на їх околицях – у Галичі, Володимирі, Звенигороді, Перемишлі, Тереховлі, Львові¹.

Конкретну дату заснування монашої спільноти сестер ЧСВВ назвати неможливо, оскільки вона не підлягає загальним правилам заснування жіночих згромаджень УГКЦ. Однак її вважають найдавнішою. Корені існування спільноти тісно переплетені з історією жіночих монастирів Східної Церкви. Традиційно говорячи про свою історію, сестри василіянки часто згадують св. Василя Великого, правила якого є основою монашого уставу василіянок. Св. Василій Великий та св. Макрина, яка є покровителькою жіночого ЧСВВ, є найшанованішими святами серед сестер. Проте назвати їх засновниками Чину таки доволі важко, зважаючи на видозміни, які спричинили історичні та політичні обставини життя монаших василіянських спільнот².

Монаші спільноти сестер василіянок вважаються найдавнішими на українських землях. Упродовж століть вони переживали своє становлення. Історичний шлях василіянок в Україні перегукується з історією чоловічої гілки ЧСВВ. Якщо ж говорити про заснування жіночого Згромадження Чину святого Василя Великого, то треба зауважити, що монастирі монахинь на українських землях не мали чіткої структури чи системи

¹ Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина XIX ст. / М. Вуянко. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. – С. 3.

² Монастирі Української Греко-Католицької Церкви. – Львів: Свічадо, 2006. – С. 146.

утворення. Жіночі монастирі творилися, як це було звичним у східній традиції християнства, то тут, то там, по різних єпархіях та підпорядковувались тому чи іншому єпархові.

Перші ж відомості про діяльність сестер василіянок на теренах України можна віднайти у Словітському жіночому монастирі (Львівська єпархія), який приєднався до Унії з Папою Римським в 1718–1719 рр. Заснування ж Словітського монастиря датується кінцем XVI ст. Ще одним відомим василіянським монастирем був монастир в Яворові (Перемишльська єпархія). У хроніці цього монастиря записано, що монахині прибули сюди в 1621 р.³ Слід зауважити, що розвиток жіночих монастирів значною мірою залежав від зацікавлення ними місцевими єпископами.

У час воєнних заворушень XVII ст. більшість монахинь покидали монастирі, шукаючи безпечнішого прибіжища. Однак після доби Хмельниччини сестри відновлюють свої монастирі.

На початок XVIII ст., зокрема у Львівській та Перемишльській єпархіях, кількість монастирів зросла до 30–40. Проте рішенням Замойського синоду 1720 р. чимало монастирів було скасовано або об'єднано в один. Тому на початок австрійського панування в Галичині було не більше 10–12 жіночих монастирів. 29 червня 1784 р. виходить заборона прийняття нових членів до жіночих монастирів⁴.

Бачачи такий катастрофічний стан жіночого чернецтва, ієрархія Греко-Католицької Церкви, зокрема митрополит Михайло Левицький (1816–1858 рр.), домоглась у імператора Франца Йосифа I рішенням від 13 січня 1821 р. дозволити існування жіночого монастиря св. Василя Великого у Словіті та Яворові. Ця політика йосифізму (австрійського секуляризму) призвела до того, що саме Яворівський та Словітський монастирі Львівської архієпархії зберігали протягом цілого XIX ст. традиції монашого життя. Вони стали основою для заснування нових чернечих осередків. Яворівські та словітські сестри василіянки надалі провадили величезну працю з розбудови монастирів та їх дочірних домів у Львові, Станиславові, у всій Галичині, в єпархіях для галицьких українців в Америці. На початок XX ст. існувало вже 4 монаших жіночих обителі та 55 монахинь – у Словіті, Яворові, Львові, Станиславові⁵.

Окрім Василіянського, інших українських монаших чинів в УГКЦ не було. Надзвичайно плідним для розвитку чернецтва в краї виявилось XX століття, в його першій половині монаше життя зазнало великого піднесення. Коли Галицьку митрополію обійняв у 1899 р. Андрей Шептицький, то застав у цій церковній провінції досить скромну ситуацію: один чоловічий монаший чин – ОО Василіян, його жіночий Чин сс. Василіянок та одне жіноче Згромадження – сс. Служебниць⁶.

Історія станиславівського жіночого монастиря сс. Василіянок сягає другої половини XVIII ст. Зокрема, Саломія Цьорох, ЧСВВ, відомий

³ Монастирі Української Греко-Католицької Церкви. – Львів: Свічадо, 2006. – С. 150.

⁴ Там само. – С. 151.

⁵ Цьорох С. ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василіянок / С. Цьорох. – Л., 1934. – С. 50.

⁶ Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги / В. Лаба. – Люблін, 1990. – С. 34–35

дослідник жіночих василіянських осередків у Галичині, на основі різних документальних джерел вказує, що монастир у Станиславові згадується від 25 січня 1782 року⁷.

Однак монастир був закритий того ж 1782 р., після виходу цісарського декрету, за яким більшість монастирів були приречені на ліквідацію⁸. Після 1882 р. починається певна віднова та розширення василіянських жіночих монастирів. Це пов'язано, насамперед, з проведенням добромильської реформи. Висвітлюючи передумови реформування чину отців василіян, дослідники часто підкреслюють складне становище василіянського чернецтва в УГКЦ на початку ХІХ ст., що було зумовлене релігійними реформами австрійської влади у 70–80-х рр. ХVІІІ ст. У 1782 р. в Австрії було заборонено всі права та привілеї для чернечих структур, зв'язки з їхніми головними осередками, а усіх монахів підпорядкували владі єпископів. Скасовувалась централізація монастирів, монастирі кожної єпархії утворювали окрему провінцію. Скасовувались усі монастирські школи, монахи могли продовжити навчання в єпархіальних семінаріях і там же проживати. До новіціату (період початкової підготовки і виховання у монастирі, коли послушник (новіцій) може краще розпізнати власне покликання)⁹ можна було приймати лише тих кандидатів, котрі закінчили шість років богословських студій у єпархіальних семінаріях та відбули душпастирську практику. Згідно з указом 1784 р. ігуменів мали призначати не провінційні капітули, а обирати монахи даного монастиря. Протоігуменам (настоятель провінції ордену)¹⁰ було заборонено провадити візитацію (щорічне відвідання єпархії)¹¹ монастирів. У таких умовах василіяни занедбали свою місіонерську діяльність, не маючи до того відповідних сил та бажання, хоча тоді ще до василіянського чину належав 51 священник¹². Складним було і матеріальне становище василіян, воно не дозволяло їм навіть утримувати резиденцію генерального прокуратора чину у Римі – костел св. муч. Сергія і Вакха, що у 1641 р. папа Урбан VІІІ для них призначив на вічні часи¹³. Протоігумен К. Сарницький розумів, що василіяни, єдиний чин у Греко-Католицькій Церкві, не могли власними силами виправити ситуацію, оскільки ослабла чернеча дисципліна, не було належної діяльності Добромильського новіціату. Саме він виступив головним ініціатором духовної реформи василіянського чину, написавши лист до папи Лева ХІІІ. Вона мала на меті зміцнити внутрішню організацію василіян шляхом виховання когорти високоморальних освічених ченців, які самі мали стати прикладом духовного служіння для нових кандидатів чину. У проведенні

⁷ Цьорох С. ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василіян / С. Цьорох. – Л., 1934. – С. 57.

⁸ Там само. – С. 58.

⁹ Католическая энциклопедия. Т. III. – М., 2007. – С. 493.

¹⁰ Католическая энциклопедия. Т. II. – М., 2005. – С. 39.

¹¹ Католическая энциклопедия. Т. I. – М., 2002. – С. 530.

¹² Романик Й. Стан Чину Святого Василя Великого у другій половині ХІХ століття та його реформа / Й. Романик // Добромильська реформа і відродження Української церкви: Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції, присвяченої 120-літній річниці початку Добромильської реформи Василіянського Чину Св. Йосафата і 100-літній річниці перенесення василіянського новіціату з Добромиля у Крехів. – Л.: Місіонер, 2003. – С. 57.

¹³ Бегей О. Добромильська реформа: передумови та наслідки / О. Бегей // Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. – Л., 2013. – С. 30.

реформи важлива роль відводилась римо-католицькому ордену єзуїтів, члени якого на певний час мали стати наставниками молодих василіян¹⁴.

Перші практичні кроки в цьому напрямі були зроблені завдяки митрополитові Сильвестру Сембратовичу (1885–1898 рр.). Взавши за зразок устрій василіянських чоловічих монастирів, він склав новий устав-конституцію для сестер василіянок, яка, хоча й з певними застереженнями, була ухвалена 1897 року в Римі. Окремим листом папа надавав митрополитові право управління та затвердження статуту для монахинь згідно з правилами св. Василя Великого¹⁵.

Хоча устами митрополита Сембратовича не вдалося повною мірою втілити в життя, його стараннями василіяни перебрали весь провід над жіночими монастирями. Відтак розпочата реформа дедалі більше наближалася до західних зразків, що передбачали централізацію, уніфікацію устрою та життєдіяльності жіночого чернецтва. Сталий зв'язок між черницями та церковною ієрархією мав забезпечувати спеціальний візитатор, який під час відвідування монастирів визначав для кожної сестри її обов'язки на наступний рік. На виконання цієї відповідальної місії одним із перших був покликаний тодішній ігумен василіян у Львові Андрей Шептицький (1897–1898 рр.), а далі обов'язки візитаторів виконували отці-василіяни Єронім Маліцький (1898–1900 рр.), Платонід Філяс (1900–1902 рр.), Ігнатій Тисовський (1902–1909 рр.), Адріян Давида (1909–1915 рр.), Марко Галушанський (1915–1918 рр.).

Будучи станиславівським єпископом у 1899–1900 рр. та обіймаючи митрополичий престол у 1901–1944 рр., Андрей Шептицький приділяв велику увагу розвитку та діяльності жіночих василіянських монастирів. Духовно і матеріально опікуючись ними, він часто проводив реколекції (духовні вправи: богослужіння, молитва, пісні, бесіди, роздуми над текстами Св. Писання)¹⁶, відвідував їх для привітання сестер і дітей тощо. Підготовлені митрополитом «Витяг з правил св. отця нашого Василя Великого» та дві Конституції стали головними документами для організації та розвитку життєдіяльності монахинь василіянок. Саме на такому ґрунті на початку ХХ ст. виникають їхні нові осередки у Перемишлі, Львові, а також монастир у Станиславові з дочірнім домом у Кудринцях¹⁷.

Такими були передумови, що зумовили виникнення та становлення жіночого монастиря сестер василіянок у Станиславові. Будучи станиславівським єпископом, Андрей Шептицький кількаразово ставив питання про відновлення жіночого василіянського монастиря у Станиславові, але постійно наштовхувався на бюрократичні перепони владних структур. За таких обставин повернення сестер до міста прискорили такі події. У січні 1900 року Товариство руських жінок, яке заснувала Наталя Кобринська, звернулося до єпископа А. Шептицького з проханням посприяти направленню до міста «настоятельки», яка б узяла на себе управу над Інститутом для дівчат-сиріт, який товариство утримувало упродовж кількох років. Вже в березні 1900 року за підтримки візитатора

¹⁴ Там само.

¹⁵ Цьорох С. ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василіянок / С. Цьорох. – Л., 1934. – С. 59.

¹⁶ Католическая энциклопедия. Т. IV. – М., 2011. – С. 77.

¹⁷ Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький / Я. Заборовський. – Л., 1995. – С. 14.

сестер василянок о. Платоніда Філяса до Станиславова направили одну з перших василянок – сестру Анну Марію Теодорович, яка й почала керувати Інститутом¹⁸.

Прибулі в березні 1900 року до Станиславова сестри василянки спочатку мешкали у приміщенні Інституту для дівчат-сиріт, що знаходився по вулиці Казимирівській. У травні того ж року Інститут було переведено у фундаційний дім Олександра Осостовича. На жаль, василянки і Товариство руських женщин не змогли налагодити спільної праці. Через непорозуміння організаційного та матеріального характеру восени 1900 року у черниць відібрали управу над Інститутом, який товариство перенесло до іншого приміщення. Сестри залишилися у фундаційному домі Осостовича – власності єпископської капітули. Під їхньою опікою тут перебувало 18 дівчат, для яких відкрили нову виховну установу – «Інститут Марії».

Для діяльності Станиславівського монастиря велике значення мали капітули (зібрання настоятелів та виборних делегатів з метою обрання нових настоятелів або вирішення інших справ)¹⁹ монахинь 1902 р. та 1909 р., які відбувалися за ініціативою митрополита Андрея Шептицького і під його особистим проводом. На них розглядали питання, пов'язані з перенесенням монахинь з одного дому до другого.

На єпископській конференції 19 квітня 1900 року було прийнято рішення, що кожний дім «має становити окрему цілість і може мати в себе новіціат». С. Цьорох наводить лист владики Андрея Шептицького від 11 липня 1910 року про розподіл сестер по окремих монастирях. Згідно з рішенням митрополита «до станиславівського монастиря належать невідклично: ММ. Магдалина, Стефанія, Ігнатія; сс. Василія, Анатолія, Адріяна, Німфодора, Елисавета, Мінодора. До Кудринець: М. Марія, С. Катерина. Сестрі Петрі, котра досі, як Інокія словітська, мала позволення перебувати у Львові, дозволяється на її просьбу перенестися до монастиря станиславівського...»²⁰.

У шематизмі за 1909 рік міститься інформація, що в цей час при дівочім Інституті в Станиславові мешкало 7 Інокій ЧСВВ, а саме: М. Магдалина Гуменюк – настоятелька монастиря (вступила до Чину 1901 р., обіти склала 1906 р.), М. Стефанія Качаровська (до Чину вступила 1899 р., обіти склала 1904 р.), С. Ігнатія Патек (в Чині з 1905 р., обіти склала 1907 р.), С. Василія Бойко (в монастирі з 1897 р., обіти – 1901 р.), С. Анатолія Голічевська (з 1900 р. в монастирі, первісні обіти – 1904 року), С. Адріяна Філяс (в Чині – з 1900 р., первісні обіти – 1905 року) та С. Німфодора Одріхівська (до Чину вступила 1904 року, первісні обіти склала 1908 року)²¹. Станиславівський монастир сс. Василіянок мав один дочірний дім у Кудринцях (Боршівський повіт на Тернопільщині).

Важливим моментом розвитку чину була львівська капітула монахинь 22 серпня 1909 року, на якій було затверджено Конституцію

¹⁸ Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславського (Івано-Франківського) монастиря сестер василянок / Б. Савчук. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 24.

¹⁹ Католическая энциклопедия. Т. II. – М., 2005 – С. 431.

²⁰ Цьорох С. ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василіянок / С. Цьорох. – Л., 1934. – С. 62.

²¹ Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станиславівської на Рік Божий 1909. – Станиславів. – С. 191.

Сестер Василянок. С. Цьорох наводить витяги з цих Правил. За ними «на чолі монастиря стоїть Ігуменя, вибрана на п'ять літ і потверджувана на цьому становищі єпископом. Крім Ігумені, вибирають Сестри монастиря три дорадниці, із яких одну Ігуменя назначує намісницею, а другу магістром новичок. Щоби не відхилень від основних правил і конституцій та щоби була якась однастайність у життю монастирів, для тієї мети повинна відбуватися щоп'ять років загальна капітула, в якій мають право й обов'язок брати участь Ігумені кожного монастиря та по дві сестри-делегатки, вибрані на домашній раді»²². В монастирі були Сестри хорові, які мали відповідну освіту, та домашні, без наукової підготовки. Хорові сестри працювали над вихованням дітей та були зобов'язані спільно відправляти церковне правило (хор), натомість домашні сестри виконували господарські роботи. Прийнято було називати Сестрами I та II хору. Конституції передбачали всі питання щодо спільного життя черниць, чітко накресливали правила прийняття дівчат на кандидаток, складання обітів та професій. Також Конституцією обумовлювалось суворе дотримання всіх процедурних питань, пов'язаних із перебуванням у монашому стані – Чині св. Василя Великого²³.

З 1906 по 1915 рр. настоятелькою монастиря була М. Магдалина Гуменюк. Саме в цей час у зв'язку з Першою світовою війною на 10 років припинилось видавництво Шематизмів Греко-Католицької Церкви, офіційних документальних джерел, що відбивали стан розвитку як Церкви загалом, так і монашого життя зокрема. Шематизми почали виходити після довготривалої перерви аж 1925 року. З них ми довідуємось, що 1925 року настоятелькою монастиря в Станиславові була М. Макрина Павлюк²⁴. Життям сестер василянок в 1929–1933 рр. керувала Ігуменя М. Макарія Полішко, за нею настоятелькою стала М. Йоакима Філевич. Останньою Ігуменею монастиря в Станиславові першої половини ХХ століття, на долю якої випали найтяжчі випробування воєнного лихоліття 1939–1945 рр., була М. Йосифа Ісопенко²⁵.

На долю сестер василянок випали тяжкі випробування лихоліття Першої світової війни. Єпископ Григорій Хомишин дозволив Сестрам залишити монастир і шукати притулку у своїх рідних та близьких. Однак жодна з монахинь не покинула монашої оселі. В часи війни монастир став притулком для бідних-утікачів, що шукали порятунку в стінах монастиря. Пізніше, коли в Станиславові хазайнували російські війська, тут було організовано сиротинець для бездомних дітей та кухню для бідних, влаштовану Акцією Американського Червоного Хреста. У другій половині 1916 р. місто перетворилось на арену активних воєнних дій: «З початком серпня австрійська та німецька армії подались до Станиславова та й за містом, на узгір'ї, розтаборилися на зиму. Саме ж місто попало знов у ворожі руки. Цим разом стало гірше, ніж раніш, бо тепер місто лежало на боєвій лінії. Не можна було безпечно вийти на подвір'я, ані до саду. Сестри

²² Цьорох С. ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василянок / С. Цьорох. – Л., 1934. – С. 53.

²³ Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина ХХ ст. / М. Вуянко. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 23.

²⁴ Шематизм на 1925 р. – С. 273.

²⁵ Шематизм на 1935 р. – С. 181.

мусіли мешкати в партері, бо німецька зброя великого калібру обстрілювала місто й наш будинок. Почалися нові ревізії, найчастіше попівночі, як те було звичаєм у москалів. Часами затрясся будинок аж до фундаментів, коли який великий снаряд вдарив у мури. Ані обчислити не можна, скільки тих куль упало на підвір'я, вириваючи глибокі ями. Стіни в домах були скрізь подірвані, дахи – як решета, а по віконних шибках не було і сліду»²⁶.

Останній період існування монастиря василіянок до підпілля, що припадає на 1939–1947 роки, був особливо напруженим у зв'язку із загальнополітичною ситуацією в державі. Суспільний лад у Західній Україні змінився на соціалістичний, що викликало цілий ряд проблем у сфері як економічного, так і соціально-політичного та ідеологічного життя регіону. Негативне ставлення держави до релігії, яке з 1917 року запанувало в УРСР, було перенесене на західноукраїнські землі. Посилено готувалися документи на ліквідацію УГКЦ, а разом з тим і всіх її інституцій²⁷.

Станиславівський монастир Сестер Василіянок пережив цей жорстокий період. Із приходом 1939 р. в Західну Україну радянської влади нове керівництво всілякими методами намагалося перешкодити нормальному життю монастиря. Почалися процеси допитів, арештів, слідств. Більшовицькі офіцери робили так, що Сестри просто опинялися на вулиці без жодних засобів на будь-яке існування. Василіянки розходилися жити до знайомих, родичів, а частіше – до зовсім чужих людей. Вчителювали по школах, куховарили, працювали по господарству. І так тривало понад два роки – з 1939 до окупації міста німцями. Під час німецької окупації в будинку монастиря сс. Василіянок знаходився німецький госпіталь, у тій частині, де пізніше працювала обласна бібліотека. Сестри ж посідали другу половину будинку. В середині 1945 р. монастирська будівля виглядала так: «Будинок монастиря 3-поверховий, кам'яний, критий залізом. При монастирі знаходиться греко-католицька церква. Більша частина будинку монастиря – 3/4 взята під військовий госпіталь, а 1/3 займають монахині; в трьох етажках зараз монахині мають 16 кімнат; будинок цілий, капітальний, застелений. На нижньому поверсі є прийомна»²⁸. В цей час монахині навчально-педагогічну діяльність не проводять, а здебільшого зосереджуються на господарській праці.

Сестри василіянки відкриті на потреби Церкви сьогодення. Однак, як і в довоєнний період, основною їх діяльністю є шкільництво. В Івано-Франківську опікуються Початковою католицькою школою. Крім того, опікуються хворими у лікарнях, працюють на місіях, по школах, катехизують дітей при церквах. Важливою ділянкою їх діяльності є іконопис та пошиття риз. У с. Береги Пустомитівського р-ну є реколекційний дім, де сестри поглиблюють свою духовність і готуються до праці з мирянами. Василіянки також виконують апостольську працю поза Україною: у США, Німеччині, Греції, Італії.

²⁶ Сабол С. Укрита фіялка – Сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ / С. Сабол. – Братислава-Пряшів, 1992. – С. 117–122.

²⁷ Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина ХХ ст. / М. Вуянко. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 46.

²⁸ Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. Р. – 388. – Оп. 2. – Од. зб. 31. – Арк. 17

Natalia SKOROPANYUK

**SS BASILIAN IN BY STANISLAV EPISCOPAL OFFICE AND
ANDREW SHEPTYTSKY GREGORY KHOMYSHYN (1900–1944 gg.)**

The article analyzes the conditions for the arrival of the ss. Basilian Stanislav, their cultural and educational activities for episcopal office Andrew Sheptytsky and Gregory Khomyshyn. The author made a focus on the conditions of existence and functioning of religious associations. Based Shematyzm analyzed the revival of monasticism in the province.

Keywords: *monastery, St. Basil, Stanislav, Shematyzm, A. Sheptytsky, G. Khomyshyn.*